

TADEUSZ KOWALSKI
(1889–1948)

Profesor Tadeusz Kowalski — twórca nowoczesnej polskiej arabistyki¹ i turkologii, a także iranista oraz jeden z najwybitniejszych polskich orientalistów — urodził się 22 czerwca 1889 r. w Châteauroux we Francji, ale ostatecznie został krakowianinem, bo wkrótce, tj. w r. 1894, przeniósł się wraz z rodzicami do Krakowa, z którym pozostał związany aż do śmierci. Jak pisał Kazimierz Nitsch (1960, s. 297), był profesor Tadeusz Kowalski krakowianinem tylko „przypadkiem” urodzonym we Francji. Już w Gimnazjum im. Nowodworskiego nauczył się hebrajskiego i podobno także klasycznego arabskiego. Maturę zdał w 1907 r., w tym samym roku rozpoczął studia w uniwersytecie w Wiedniu, wybierając orientalistykę. W uczelni, będącej jednym z głównych ośrodków orientalistycznych na świecie, kierunek ten obejmował równoczesne studium arabistyki, turkologii i iranistyki — dyscyplin związanych z jednej strony przynależnością do świata islamu, a z drugiej strony tym, że większość krajów arabskich była wówczas pod panowaniem tureckim. Studiował u takich wybitnych specjalistów, jak semitysta D. H. Müller, znawca współczesnych języków południowoarabskich M. Bittner oraz egiptolog H. Junker. Szczególnie jednak zajmował się arabistyką, a mając za mistrza znanego badacza poezji staroarabskiej, profesora Rudolfa Geyera, zajął się wydaniem dywanu, czyli zbioru poezji Kaïsa Ibn al-Ḥaṭīm — arabskiego poety z okresu przedmuzułmańskiego. W czerwcu 1911 r. uzyskał doktorat i zaraz potem wyruszył na studia uzupełniające do kolejnych mistrzów: do Strasburga — do uznawanego za najwybitniejszego arabistę i semitystę Theodora Nöldekego oraz jego równie słynnego ucznia Enno Littmanna i wreszcie do wydawcy tekstów i historyka Georga Jacoba do Kilonii. Lata 1912–1914 spędził studiując znowu w Wiedniu, a tuż przed wybuchem I wojny światowej habilitował się (w lipcu 1914 r.) na Uniwersytecie Jagiellońskim na podstawie pracy *Der Dīwān des Kaïsa Ibn al-Ḥaṭīm*, wydanej w znanym, istniejącym do dzisiaj wydawnictwie Otto Harrassowitza w tymże roku 1914 w Lipsku. Dzięki tej rozprawie, z której pozytywne recenzje napisali tacy ówczesni luminarze orientalistyki, jak C. Brockelmann, T. Nöldeke, H. Reckendorf, K. V. Zetterstéen i L. Cheikho (por. W. Zajczkowski, 1953, s. XVIII), Tadeusz Kowalski zdobył sobie powszechne uznanie i niepoślednie miejsce wśród najlepszych „klasycznych” arabistów wszystkich czasów. Dzięki niej został też później członkiem honorowym Akademii Języka Arabskiego w Damaszku. Recenzentami jego przewodów habilitacyjnych byli: wspomniany wyżej profesor Rudolf Geyer z Wiednia oraz docent prywatny, ksiądz dr Józef Korzonkiewicz z Seminarium Biblijnego Starego Testamentu UJ. Jako veniam legendi przyznano pierwszemu habilitowanemu w Polsce orientaliście „filologię arabską z uwzględnieniem kulturalnego i językowego podłoża semickiego i z kultury i języków islamu” (por.

¹ Nie ma racji A. Zajczkowski, który w *Polskim słowniku biograficznym* uważa prof. Kowalskiego wyłącznie za twórcę polskiej turkologii, ponieważ uczony był także twórcą nowoczesnej polskiej arabistyki, islamistyki i iranistyki. Polscy arabiści przed Tadeuszem Kowalskim albo nie reprezentowali odpowiedniego poziomu i nie zostawili po sobie poważniejszych dzieł ani kontynuatorów, albo nie byli habilitowani w polskich uniwersytetach i w Polsce nie działali. Kuriozalny błąd popełnia M. Dziekan (1998, s. 100), pisząc, że prof. Kowalski „swą karierę naukową rozpoczął we lwowskiej Alma Mater”.

dokument znajdujący się w Archiwum UJ). Od października 1915 r. rozpoczął wykłady na UJ jako docent prywatny, ucząc języka arabskiego, literatury arabskiej oraz historii kultury muzułmańskiego Wschodu.

Dzięki zabiegom Jana Rozwadowskiego oraz Kazimierza Nitscha na Uniwersytecie Jagiellońskim utworzona, a właściwie odtworzona² została katedra filologii orientalnej, która w lipcu 1919 r. dekretem, podpisanym zgodnie z procedurą przez Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego, została powierzona Tadeuszowi Kowalskiemu jako profesorowi nadzwyczajnemu, ponieważ zgodnie z ówczesną praktyką na nowo utworzone katedry powoływano najpierw tylko profesorów nadzwyczajnych. Szybko jednak, bo już w kwietniu 1922 r. Tadeusz Kowalski mianowany został profesorem zwyczajnym, a jeszcze wcześniej, bo w listopadzie 1921 r., na Uniwersytecie Jagiellońskim utworzono jednostkę dydaktyczno-badawczą pod nazwą Seminarium Filologii Orientalnej, której kierownikiem został profesor Kowalski. Lata międzywojenne to lata owocnej i intensywnej pracy badawczej, dydaktycznej i organizacyjnej na UJ, w Polskiej Akademii Umiejętności oraz Wyższym Studium Handlowym (dzisiejszej Akademii Ekonomicznej), gdzie wykładał języki bliskowschodnie.

Aresztowany wraz z innymi profesorami UJ 6 listopada 1939 r., spędził trzy miesiące w obozie koncentracyjnym. Zwolniony, pracował do końca wojny jako bibliotekarz w Bibliotece Jagiellońskiej, m.in. katalogując orientalia. Dzięki niemu zbiory orientalistyczne tej biblioteki powiększały się nawet w czasie okupacji. Jeden z jego uczniów, zafascynowany osobowością, wiedzą i działalnością mistrza, a mianowicie Dawid Lazer, który już w czasie wojny dotarł przez Rosję i Iran do Palestyny, podjął próbę sprowadzenia go do Turcji. Zaproponował interwencję rządu

² Pierwszą katedrę języków orientalnych utworzono w Uniwersytecie Jagiellońskim w r. 1818 i powierzono zasłużonemu uczonemu niemieckiemu, habilitowanemu na uniwersytecie w Getyndze Wilhelmowi Münnichowi, który wykładał większość języków Bliskiego Wschodu aż do r. 1826, kiedy stanowisko profesora UJ porzucił, przechodząc na Uniwersytet Wileński. W r. 1827 katedrę zlikwidowano. Por. K. Michałewska, *Z dziejów nauczania języków orientalnych na UJ (1818–1836)*, [w:] *Szkice z dziejów polskiej orientalistyki*, t. II, Warszawa 1966, s. 107–120. Przy okazji trzeba skorygować błąd autorki, która na s. 10 pisze, że katedra orientalistyki została reaktywowana ponownie dopiero 7 listopada 1921 r. W rzeczywistości powstało wówczas tylko Seminarium Filologii Orientalnej przy już istniejącej od 1 lipca 1919 r. katedrze orientalistyki profesora Kowalskiego. Tego typu nieporozumienia związane są między innymi ze zmianą znaczenia terminów „katedra” (dzisiaj odpowiada to mniej więcej etatowi profesorskiemu, ale katedra mogła być w uniwersytecie w zasadzie tylko jedna, a obecnie etatów profesorskich w dzisiejszej katedrze może być kilka) i „seminarium” (dzisiaj „samodzielna katedra”), która dokonała się wkrótce po II wojnie światowej w wyniku „reorganizacji”, a w praktyce — sowietyzacji nauki polskiej. Emaliowana tabliczka „Seminarium Filologii Orientalnej UJ” wisiała na bramie Pałacu Badenich przy ul. Sławkowskiej 32, gdzie mieściła się katedra filologii orientalnej, jeszcze przez kilka lat po r. 1960, chyba aż do przeprowadzki do Collegium Paderevianum w r. 1964. Popelnia anachronizm Marek M. Dzickan, pisząc (1997, s. 8; 1998, s. 51), że „Katedrą tą profesor kierował aż do swej śmierci”, bo oznaczałoby to, że kierował swoim własnym stanowiskiem! Podobny błąd popełnił Marek Stachowski (*Tu można być jeszcze pierwszym odkrywcą*, „Dziennik Polski” 1997, nr 144, s. 13), nadmieniając, że prof. Kowalski „stanął na czele” katedry filologii orientalnej, podczas gdy prof. Kowalski miał katedrę, a kierował Seminarium Filologii Orientalnej.

polskiego za pośrednictwem ambasady w Ankarze. Dzięki temu, że ministrem spraw zagranicznych Turcji był wówczas wybitny turkolog, profesor Köprülü Zadeh, który znał osobiście i wysoko cenił Tadeusza Kowalskiego, rząd turecki poprzez Berlin zaprosił krakowskiego uczonego na katedrę dialektologii tureckiej w Istambule. Cała akcja miała wszelkie szanse powodzenia, ale trudno się dziwić Kowalskiemu, że, jak pisał po wojnie w liście do Lazera (por. Lazer 1994, s. 136), obawiał się, nie wiedząc, o co właściwie chodzi, że obiecują mu wyjazd za granicę, a w rezultacie wyląduje w Oświęcimiu³.

Chociaż turkolodzy twierdzą, że profesor Kowalski najwięcej działał w dziedzinie turkologii i nie ulega wątpliwości, że jego zasługi w tym zakresie były i pozostaną wielkie, to jednak za jego prace najbardziej trwale należy uznać świetne edycje tekstów arabskich. Poezja staroarabska, tzn. z okresu przed islamem, to teksty bardzo trudne pod każdym względem nawet dla specjalisty filologa. Chociaż do dzisiaj nie brak amatorów tej trudnej poezji i należy ona w znacznej części do kanonu literackiego szkół średnich w krajach arabskich, to jednak prawdziwych znawców tej poezji było i jest niewiele. Już w swojej pracy habilitacyjnej, czyli we wspomnianej wyżej edycji dywanu *Ḳaisa Ibn al-Ḥaṭīma*, Tadeusz Kowalski dał dowód mistrzowskiego opanowania metod krytyki tekstu oraz komentarza. Przekład tekstu był przekładem filologicznym, czyli przede wszystkim objaśniającym tekst oryginalny, ustalającym wraz z komentarzem znaczenie oryginału, przeznaczonym w gruncie rzeczy dla specjalistów znających arabski, a więc do czytania razem z oryginałem. Nie był więc przekładem ekwiwalentnym pod względem poetyckim, chociaż profesor Kowalski wycucie piękna poezji niewątpliwie posiadał i potrafił je w swoim komentarzu, tu i ówdzie w samym przekładzie, a przede wszystkim w swoich pracach popularyzatorskich ze znanstwem i entuzjazmem przedstawić. Pamiętać należy, że działał w czasach, kiedy zawodowy filolog nie mógł sobie pozwolić na przekłady wówczas niesłusznie zwane „literackimi” i miał tłumaczyć „wiernie”, a więc mniej lub bardziej „dosłownie”. Nie zdawano sobie sprawy z tego, że filologiczna „wierność” wobec struktur gramatycznych, leksykalnych i metrycznych języka oryginału automatycznie prowadziła do „niewierności” wobec struktur poetyckich i w efekcie do przekładu nie będącego pełnym ekwiwalentem oryginału. Mówię o tym dlatego, żeby nie stosować przy ocenie przekładów profesora Kowalskiego kryteriów w jego czasach nie znanych lub nie uznawanych. Jako przekłady objaśniające oryginał mają jego tłumaczenia wielką wartość, która nie przemienie, nawet jeśli o licznych szczegółach można i trzeba mieć — dzięki rozwojowi arabistyki — inne zdanie. Należy podkreślić, że dwa późniejsze wydania *Ḳaisa Ibn al-Ḥaṭīma* (I. *Sāmarrāʾī* i A. *Maṭlūb*, Baḡdād 1962, oraz *Nāsir al-Dīn al-Asad*,

³ Por. wypowiedź T. Lewickiego (1990, s. 287–288), wedle którego Niemcy zażądali, aby prof. Kowalski przekazał na rzecz państwa niemieckiego wszystko, co posiadał, w tym także swoją bibliotekę, którą kompletował od czasów studenckich, i dlatego uczony zaproszenia do Turcji nie przyjął. Obie wersje uzupełniają się, aczkolwiek wersję Lazera zakwestionował ostatnio Marek Stachowski (1998).

al-Qāhira 1962, przedruk: Bajrūt 1967) nie wniosły prawie nic nowego w porównaniu z editio princeps Tadeusza Kowalskiego. W całkowicie nowym, gruntownie zmienionym i uzupełnionym wydaniu *Encyklopedii islamu* przedrukowany został w r. 1947 jego artykuł o Kaïsie Ibn al-Ḥaṭīmie (t. IV, s. 868–869). Nad wydaniem dywanu drugiego arabskiego poety z okresu przedmuzułmańskiego, tj. Ka'ba Ibn Zuhajra, pracował profesor Kowalski przez ponad ćwierć wieku, to jest przez resztę swojego życia. Ostatecznie dopiero po II wojnie światowej rozpoczął w Krakowie druk tekstu arabskiego, który ukazał się już po jego śmierci jako *Le dīwān de Ka'b Ibn Zuhair. Edition critique* („Prace Komisji Orientalistycznej PAU” 38, Kraków 1950). Jedynie pięćdziesiąt sześć stron tekstu arabskiego otrzymało jego imprimatur. Resztę przygotował do druku przy pomocy Tadeusza Lewickiego ówczesny profesor uniwersytetu w Cambridge, Friedrich Krenkow, znający Tadeusza Kowalskiego jeszcze sprzed I wojny światowej. Niestety, nie został opublikowany sporządzony przez krakowskiego uczonego kompletny przekład tekstu Ka'ba Ibn Zuhajra. W każdym razie arabistyka zawdzięcza Tadeuszowi Kowalskiemu dwa podstawowe wydania klasyków poezji arabskiej, które wraz z wydaniem relacji Ibrāhīma Ibn Ja'kūba oraz tekstów karaïmskich stanowią jego opus magnum.

Tadeusz Kowalski był pierwszym polskim arabistą, który podjął prace nad źródłami arabskimi do dziejów Polski i innych krajów słowiańskich. Zabrał się do krytycznego wydania tekstu dla historii Polski najważniejszego, a mianowicie do zachowanych w obszernych cytatach u późniejszych autorów arabskich (głównie u al-Bakrīego) fragmentów relacji z podróży żydowskiego, ale arabskojęzycznego kupca z arabskiej wówczas Hiszpanii, Ibrāhīma Ibn Ja'kūba, do krajów europejskich, w tym — do krajów Europy środkowej. Jest to jedno z najważniejszych źródeł, w których mowa jest o Mieszku, pierwszym historycznym władcy Polski. Tam po raz pierwszy w dziejach pojawia się nazwa „Kraków”. Wydanie krytyczne tekstu arabskiego przez profesora Kowalskiego, opatrzone obszernym komentarzem i zatytułowane *Relacja Ibrāhīma Ibn Ja'kūba z podróży do krajów słowiańskich w przekazie al-Bakrīego*, umożliwiło historykom (por. np. obszerną recenzję G. Labudy w „Rocznikach Historycznych” 16, 1947, s. 100–183) i wszystkim zainteresowanym dostęp do jednego z najważniejszych źródeł do początków historii naszego kraju. Opracowane jeszcze przed wojną, zostało ostatecznie wydane dopiero w r. 1946. Jest to ciągle najlepsze na świecie wydanie fragmentów Ibrāhīma dotyczących Słowiańszczyzny i o ile do komentarza można po latach to i owo dorzucić oraz rozmaite szczegóły inaczej interpretować, o tyle mistrzowska edycja samego tekstu oraz większa część komentarza długo jeszcze pozostaną niezastąpione.

Jako arabista profesor Kowalski zajmował się głównie edytorstwem tekstów średniowiecznych, w krajach arabskich nigdy nie był i chociaż interesował się współczesnymi zagadnieniami politycznymi Bliskiego Wschodu, wykładając je nawet w Szkole Nauk Politycznych UJ (opublikowany został skrypt owych wykładów!), to jednak dopiero jako turkolog zajął się przede wszystkim badaniami terenowymi z zakresu dialektologii i folklorystyki. Jako zapalony turysta i taternik profesor Kowalski

nie był typem uczonego gabinetowego, lecz miał również pasję badacza terenowego. Jeszcze w czasie I wojny światowej wykorzystał jako informatorów rannych żołnierzy tureckich przebywających na leczeniu w szpitalach austriackich (oddziały tureckie wspierały wojska państw centralnych na froncie galicyjskim). Wynikiem tego były pionierskie prace pt. *Zagadki ludowe tureckie* („Prace Komisji Orientalistycznej PAU” 1, 1919) oraz *Ze studiów nad formą poezji ludów tureckich* („Prace Komisji Orientalistycznej PAU” 5, 1922), w których dzięki znajomości naówczas nowoczesnej fonetyki dał naukową transkrypcję oraz komentarz i analizę, zapoczątkowując dialektologię i folklorystykę turecką. Porem zaczął badać dialekty tureckie używane w ówczesnej Polsce; stworzył początki polskiej karaimistyki, zbierając teksty w języku żyjących na Kresach od w. XIV Karaimów, którzy wyznają religię Starego Testamentu, odrzucając przy tym Talmud i tradycję żydowską, a mówią jednym z tureckich dialektów kipczackich. Praca Kowalskiego pt. *Karaimische Texte im Dialekt von Troki* („Prace Komisji Orientalistycznej PAU” 11, 1929) to do dzisiaj klasyczna monografia jednego z ważnych dialektów karaimskich. Dodać należy, że profesor zachęcił do studiów turkologicznych, także karaimistycznych, a potem doprowadził poprzez asystenturę na UJ do doktoratu późniejszego profesora Uniwersytetu Warszawskiego, Karaima Ananiasza Zajączkowskiego. Kuzyn tego ostatniego, Włodzimierz Zajączkowski, był również asystentem Kowalskiego i w końcu jego następcą jako profesor turkologii na UJ. Krakowski uczony odbył w sumie cztery podróże naukowe do Turcji. Owocem tych wyjazdów, w czasie których dobrze poznał Anatolię, a także część Bulgarii zamieszkałą przez Turków (dał tym samym początek badaniom języka tureckiego na Balkanach), były kolejne prace dialektologiczne i folklorystyczne. Ich wyniki prezentował obszerny artykuł o dialektach tureckich, którego napisanie redakcja *Encyklopedii islamu* (*Enzyklopaedie des Islam*, t. 4, Leiden 1931; istnieje również wydanie francuskie i angielskie) powierzyła właśnie jemu. W *Encyklopedii islamu* ukazało się też szereg innych artykułów Tadeusza Kowalskiego z zakresu turkologii. Wspomnieć należy także jego pracę *Zur semantischen Funktion des Pluralsuffixes -lar in den Türksprachen* („Prace Komisji Orientalistycznej PAU” 25, 1936) oraz referat *W sprawie metodologii badań zapożyczeń tureckich w językach słowiańskich*, wygłoszony w Pradze w r. 1929, a opublikowany w tomie pt. *Sborník prací I. Sjezdu Slovanských Filologů v Praze* (Praha 1932, s. 554–556 i 999–1000). Swoimi pracami turkologicznymi profesor Kowalski zyskał wielkie uznanie i podziw uczonych tureckich, którzy po jego śmierci poświęcili mu jeden z tomów swojego filologicznego czasopisma, pisząc w dedykacji: „Drogiej pamięci polskiego orientalisty profesora Tadeusza Kowalskiego, którego wielkie zasługi dla kultury tureckiej nigdy zapomniane nie będą” (Caferoğlu 1945; cyt. za: W. Zajączkowski 1978, s. 10).

W iranistyce interesowała profesora Kowalskiego przede wszystkim wielka, klasyczna poezja perska, która Europejczykom pod wieloma względami jest dużo bliższa aniżeli poezja arabska. Jego studia nad należącym do klasyki światowej poezji Omarem Ǧajjämem (por. artykuł *Omar Ǧajjam*, „Przegląd Współczesny”, wrzesień 1934, s. 261–187; październik 1934, s. 19–52) to nie tylko praca

popularyzatorska na najwyższym poziomie, ale tekst zawierający szereg oryginalnych interpretacji.

W czasie okupacji Tadeusz Kowalski przystąpił do monumentalnej pracy nad wielkim, także objętościowo, perskim eposem narodowym *Šahnāme* Firdausiego. Owa praca, zawierająca komentarz, analizę i tłumaczenie wybranych fragmentów tej wielkiej poezji epickiej, stanowiła dla uczonego w pewnym sensie antidotum na okropności życia pod hitlerowską okupacją. Zdecydował się zapewne, zdając sobie sprawę z niepewności jutra, pozostawić po sobie jakieś wielkie dzieło również w tej trzeciej z obowiązkowej w czasach jego młodości trójki filologii bliskowschodnich — iranistyce. Obszerne dwa tomy jego *Studiów nad „Šahnāme”* (t. I „Prace Komisji Orientalistycznej PAU” 39, 1952; t. II „Prace Komisji Orientalistycznej PAU” 40, 1953) ukazały się, ostatecznie w postaci niedokończzonej, dopiero po jego śmierci. Przeznaczone dla czytelnika polskiego, nie były jednak tylko pracą popularyzatorską. W dziele tym, które niestety nie weszło do obiegu międzynarodowego, profesor Kowalski również dał prawdziwy popis swojej erudycji, naukowej rzetelności i oryginalności.

Był profesor Kowalski także pierwszym nowoczesnym islamistą polskim, aczkolwiek jego prace czysto islamistyczne, z których większość ukazała się w tomie *Na szlakach islamu. Szkice z historii kultury ludów muzułmańskich* (Kraków 1935; obecnie część została przedrukowana wraz z pomniejszych oryginalnymi pracami badawczymi w zbiorze przedruków jego prac pt. *Arabica et islamica — studia z dziejów islamu i kultury arabskiej*, wybór, wstęp i oprac. M. M. Dziekan, Warszawa 1997), miały charakter przede wszystkim pogłębionych i zawierających wiele oryginalnych myśli prac popularyzatorskich.

Wielkie zasługi miał profesor Kowalski jako jeden z pierwszych i głównych organizatorów bliskowschodnich studiów orientalistycznych w odrodzonej Polsce. Pięciu jego uczniów: Ananiasz Zajączkowski, Tadeusz Lewicki, Włodzimierz Zajączkowski oraz Józef Bielawski i Joachim Hirschberg zostało profesorami uniwersytetów. W swoim Seminarium Filologii Orientalnej pozostawił nie tylko żywą tradycję, ale także bardzo starannie dobierany księgozbiór, dzisiaj niestety w znacznym stopniu zdekompletowany. Organizował orientalistykę uniwersytecką i propagował ideę prowadzenia badań orientalistycznych w naszym kraju (por. artykuł *W sprawie orientalistyki w naszych uniwersytetach*, „Nauka Polska” 2, 1919, s. 354–372). Utworzył — z inspiracji Jana Rozwadowskiego — Komisję Orientalistyczną PAU i wydawał jej „Prace” (od nru 1 do 27).

Działał w zarządzie Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego, które było wówczas towarzystwem ściśle naukowym, od jego powstania w r. 1923, brał też udział w redagowaniu jego organu — „Rocznika Orientalistycznego”. Działał czynnie w Polskiej Akademii Umiejętności, wybrany w r. 1927 na członka korespondenta, na członka czynnego — w r. 1932. Od r. 1936 był sekretarzem Wydziału Filologicznego; w czerwcu 1939 r. objął funkcję sekretarza generalnego, którą pełnił jeszcze po wojnie (do r. 1947), oddając wielkie zasługi dla reaktywacji Akademii oraz odtworzenia jej majątku. Nie przyjął w r. 1947 proponowanego mu stanowiska

ambasadora w Turcji, zdając sobie sprawę z charakteru ówczesnych rządów, których nie chciał wspierać swoim autorytetem.

Był uczonym znanym i docenianym w świecie. Oprócz wspomnianego honorowego członkostwa Akademii Języka Arabskiego w Damaszku posiadał m.in. członkostwo Towarzystwa Ugrofińskiego w Helsinkach, Instytutu Orientalistyki w Pradze oraz Towarzystwa im. Körösi w Budapeszcie.

Profesor Tadeusz Kowalski był pierwszym i ostatnim nowoczesnym filologiem orientalistą⁴ polskim, który położył wielkie zasługi w trzech odrębnych dyscyplinach, tj. w arabistyce, turkologii oraz iranistyce. W każdej z nich pozostawił dzieła, które jeszcze długo zachowają swoją wartość. Wyrósłszy w wielkiej europejskiej tradycji orientalistycznej i uniwersyteckiej, stał się ojcem polskiej filologii arabskiej i tureckiej.

Bibliografia

- A. Caferoğlu, 1949, *Tadeusz Kowalski*, „Edebiat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi” 3, s. 245–255, Istanbul.
- J. Deny, 1948–1949, *Tadeusz Kowalski*, „Journal Asiatique” 237, Supplement, s. 81.
- M. M. Dzickan, 1997, *Profesor Tadeusz Kowalski (1889–1948) na szlakach islamu*, [w:] T. Kowalski, *Arabica et islamica — studia z dziejów islamu i kultury arabskiej*, Warszawa.
- M. M. Dzickan, 1998, *Polacy a świat arabski*, Gdańsk.
- E. Dziurzyńska, 1998a, *Tadeusz Kowalski (1889–1948) i jego wyprawy naukowe*, Kraków, PAU (katalog wystawy czynnej od czerwca do października 1998 roku).
- E. Dziurzyńska, 1998b, *Der Nachlass von Tadeusz Kowalski*, „Studia Turcologica Cracoviensia” 5, s. 13–19.
- J. Jachowicz-Wróblewski, 1990, *Naukowa działalność arabistyczno-islamistyczna profesora Tadeusza Kowalskiego*, praca magisterska napisana pod kierunkiem R. Piwińskiego na Uniwersytecie Warszawskim.
- D. Lazer, 1994, *Frezje, mimosa i róże — szkice polskie z lat 1933–1974 (wybór)*. Tel. Awiw, T. Kowalskiego dotyczą rozdziały: *Elef laila we'laila* (s. 111–136) oraz *Pokłosie orientalne* (s. 137–151). Są to przedruki z londyńskich „Wiadomości” (nr 21 z 2 czerwca 1974 r., por. nr 22 z 9 czerwca 1974 r.) oraz z „Wiadomości” z 5 stycznia 1975 r. W wydaniu książkowym na s. 111 pozostawiono błąd drukarski: wydrukowane jest „Kowalewskiego” zamiast „Kowalskiego”!
- T. Lewicki, 1985, *Orientalistyka krakowska przed pół wiekiem*, „Przegląd Orientalistyczny” 1–4, s. 3–7.
- T. Lewicki, 1990, *The Centenary of the birth of the late prof. dr. Tadeusz Kowalski*. „Folia Orientalia” 27, s. 283–289.
- K. Nitsch, 1960, *Tadeusz Kowalski*, [w:] *Ze wspomnień językoznawcy*, s. 297–302, Kraków; pierwodruk: „Dziennik Polski” 1948, nr 138, s. 4; przedruki w: „Bulletin d'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres — Centre Polonais de Recherches Scientifiques de Paris”, Novembre 1948, No. 1, s. 24–26; „Język Polski” XXVIII, s. 65–68.
- J. Poradzim, 1973, *Materiały Tadeusza Kowalskiego*, „Biuletyn Archiwum PAN” 16, s. 53–99.

⁴ Chociaż profesor Kowalski określał siebie jako orientalistę, to jednak równocześnie z całą mocą słusznie podkreślał, że nie istnieje orientalistyka jako jedna dyscyplina, tak jak nie istnieje jakaś „okcydentalistyka” (por. „Nauka Polska” 2, 1919, s. 360). Był wielkim erudytą, jednak wypowiadał się zdecydowanie przeciwko encyklopedycznemu a dyletanckiemu „wszystkoizmowi” i podkreślał zawsze podstawowe znaczenie filologii oraz znajomości języków dla wszelkich „studiów wschodnich”.

- W. J. Rose, 1949, *Tadeusz Kowalski*, „The Slavonic and East European Review” 27, s. 576–577.
- E. Siemienieć-Golaś, 1998, *Tadeusz Kowalski (1889–1948)*, „Studia Turcologica Cracoviensia” 5, s. 5–11.
- M. Stachowski, 1998, *Kowalski, Cafetçüglü und die Universität Stanbul*. „Türk Dilleri Araştırmaları” 8, s. 211–228.
- A. Śródką, P. Szczawiński, 1984, *Biogramy uczonych polskich*, cz. I: *Nauki społeczne*, z. 2, Wrocław.
- F. Taeschner, 1950, *Tadeusz Kowalski*, „Der Islam” 29, s. 109–112.
- A. Zaborski, 1996, *Z dziejów nauczania języka arabskiego w Uniwersytecie Jagiellońskim*, „Biuletyn Glottodydaktyczny” 2, s. 81–102.
- A. Zajączkowski, 1948 (1949), *Pamięci orientalisty*, „Przegląd Orientalistyczny” 1, s. 23–30.
- A. Zajączkowski, 1953, *Tadeusz Kowalski i jego prace orientalistyczne*, „Rocznik Orientalistyczny” 17, s. X–XVI.
- A. Zajączkowski, 1957, *Tadeusz Kowalski i jego prace orientalistyczne*, [w:] *Szkice z dziejów polskiej orientalistyki*, Warszawa, s. 31–41.
- A. Zajączkowski, 1968–1969, *Kowalski Tadeusz*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XIV, Wrocław, s. 569–570.
- W. Zajączkowski, 1953, *Bibliografia Tadeusza Kowalskiego*, „Rocznik Orientalistyczny” 17, s. XVII–XXXVI.
- W. Zajączkowski, 1964, *Z dziejów orientalistyki w Uniwersytecie Jagiellońskim*, [w:] *Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego. Historia katedr*, red. W. Taszycki, A. Zaręba, Kraków, s. 367–381.
- W. Zajączkowski, 1978, *Prof. Dr. Tadeusz Kowalski — zum dreissigsten Wiederkehr seines Todesjahres*, „Folia Orientalia” 19, s. 7–12 (tu uzupełnienie bibliografii T. Kowalskiego, s. 11–12).
- W. Zajączkowski, 1983, *Turkic Studies in Cracow*, [w:] *Oriental Studies in the Sixty Years of Independent Poland*, red. W. Tyloch, Warszawa, s. 21–24.

Andrzej Zaborski